

גשם עכשיו*

ניסן יואל יואלי

(ע"פ בבלי, תענית כ"ג ע"א)

התלמוד הבבלי במסכת תענית¹ מספר לנו על גדולת כוח התפילה של חוני המעגל: "תנו רבנן פעם אחת יצא רוב אדר² ולא ירדו גשמים. שלחו לחוני המעגל: התפלל וירדו גשמים! התפלל ולא ירדו גשמים. עג עוגה ועמד בתוכה", ועמד ואמר: "רבונו של עולם! בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך, נשבע אני בשמך הגדול שאיני זו מכאן עד שתרחם עלי בניך. התחילו גשמים מנטפין", אולם תלמידיו לא הסתפקו בזה ובקשו גשם ולא טפטוף בלבד, לכן המשיך חוני ואמר: "לא כך שאלתי, אלא גשמי בורות שיחין ומערות. ירדו בזעף, עד שכל טפה וטפה כמלא פי חבית", אולם גם בזה לא הסתפקו תלמידיו ואמרו לו: "כמדומין אנו שאין גשמים יורדין אלא לאבד העולם", וחוני ממשיך למלא בקשתם ופונה לקב"ה פעם שלישית: "לא כך שאלתי, אלא גשמי רצון ברכה ונדבה", והקב"ה נענה לו. "ירדו כתיקן, עד שעלו כל העם להר הבית מפני הגשמים". כמות הגשמים היתה רבה עד שהספיקה להשלים שלש שנות בצורת² ויותר. אולם תלמידיו לא מרפים ממנו ומבקשים: "רבי, כשם שהתפללת שירדו, כך התפלל וילכו להם. אמר להם: כך מקובלני שאין מתפללין על רוב הטובה. אף על פי כן, הביאו לי פר הודאה. הביאו לו פר הודאה. סמך שתי ידיו עליו ואמר לפניו: רבונו של עולם! עמך ישראל שהוצאת ממצרים אינן יכולין לא ברוב טובה ולא ברוב פורענות, כעסת עליהם - אינן יכולין לעמוד, השפעת עליהם טובה - אינן יכולין לעמוד, יהי רצון מלפניך שיפסקו הגשמים ויהא ריוח בעולם. מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים, וזרח החמה, ויצאו העם לשדה והביאו להם כמהין ופטירות".

סיפור זה, על האיש חוני המעגל - אשרי הדור שזכה שצדיק כזה יחיה בימיו, היכול בתפילתו לשלוט לא רק על "מתג ההפעלה" של הגשמים, אלא אף על העצמה, ולפי בקשתו, הקב"ה פותח וסוגר את ברז אוצרו הטוב מן השמים ומוריד גשמים במינון שחוני מבקש³. חוני פונה לקב"ה כפי שצריך: "רבונו של עולם! בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך" זו לא יוזמה שלי, עמך ישראל שמו אלי פניהם שאהיה מליץ לפניך כי אנו זקוקים למים, זו שאלת חיים, שאלת פיקוח נפש. על כן תמוהה לכאורה התגובה הקשה של

* מאמר זה כתבתי לפני שנים, והצגתי לפני הרב בנימין זאב בנדיקט זצ"ל להערות. הרב עבר על המאמר, העיר מה שהעיר ואף תיקן את הצריך תיקון. במאמר זה מוטבע הרבה מתורת הרב, כפי שלימדנו במשך עשרות שנים בשיעוריו, מאמריו ודרשותיו. לא בכל המקרים ציינתי זאת במפורש. מאמר זה פורסם בספר לזכרו של הרב בנדיקט "נחלת בנימין", חלק א', חיפה תשס"ג, עמ' 97-114

1 דף כ"ג ע"א.

2 ע"פ מגילת תענית פרק י"ב - היה זה בכ' באדר לאחר בצורת בת שלש שנים.

3 מעניין שבקדמוניות היהודים, (ספר יד, י-ם תשל"ג עמ' 119) מסופר "וצדיק אחד חביב א-להים, חוניו שמו, שהתפלל פעם לא-להים בשעת עצירת גשמים שיסיר את הבצורת, וא-להים שמע לקולו והמטיר, (חוניו זה) התחבא בראותו שהמהומה עומדת בתוקפה. והוא הובא למחנה היהודים והם דרשו ממנו, שכשם שהתפלל והפסיק את הבצורת כך יערוך תפילות נגד אריסטובלוס ובני-סיעתו המורדים. וכשהתנגד וסירב, הכריחו ההמון (לכך), אז עמד בתוכם ואמר: 'א-להנו מלך העולם, מאחר שאלה העומדים אתי הם עמך והנצורים כוהניך, בבקשה ממך, שלא תשמע את אלו נגד אלו ולא תקיים מה שמבקשים אלו נגד אלו'. (וכשעמד) והתפלל תפילה זו הקיפו אותו הרשעים שביהודים והרגוהו בסקילה". ויש לזכור שבאותה שעה פומפיאוס עומד בשערי ארץ ישראל לכבוש אותה, והיהודים עסוקים בשלהם - במלחמות היהודים ומבקשים לשתף את הקב"ה בשנאת החינם שלהם, במקום לבקש מחוני להתפלל לקב"ה לעזרה נגד האויב שמבחוץ.

שמעון בן שטח לפעולתו של חוני: "שלח לו שמעון בן שטח: אלמלא חוני אתה"⁴ - גוזרני עליך נידוי"⁵. והדבר קשה, מה פסול מצא שמעון בן שטח במעשיו של חוני עד כדי הוצאתו של ת"ח מן החברה, להיפך, היה עליו לשבח ולהלל אדם שכזה, אשר בכח תפילתו הציל עם שלם לאחר בצורת של שלש שנים, וחרף זאת, נוזף בו, בת"ח, בצורה החריפה ביותר? התלמוד מביא מיד את נימוקו של שמעון בן שטח לנידוי: "שאיילו שנים כשני אליהו שמפתחות גשמים בידו של אליהו לא נמצא שם שמים מתחלל על ידך?" ייש במעשיך צד של חילול השם. אולם ההסבר רק מגדיל את הקושי וכי חילול השם יש כאן, הלא להפך קידוש השם, ולא סתם קידוש השם, אלא קידוש שם שמים ברבים, יש כאן!

הסברו של רש"י והקושי שבו

רש"י מנסה להסביר את הסיבה לנידוי "שמנדין על כבוד הרב, שהטיח דברים ואמר לא כך שאלתי"⁶ אולם דברי רש"י קשים. מתוך עשרים וארבעה הדברים שעליהם ביי"ד מנדים לא כלולה העבירה של "הטחת דברים"⁷ ואילו בתלמוד הבבלי במסכת ברכות⁸ שהיא המקור לעשרים וארבעת הדברים, יש ניסיון להכליל את העבירה - "הטחת דברים" ברשימת המנודים אולם היא נדחית שם (ראה בהערה: 7 את הרשימה המליאה). כמו כן קשה המשך פירושו של רש"י בקשר לנימוק של שמעון בן שטח: "גזירת עצירת גשמים ומפתח של גשמים בידו של אליהו גרסינן. "לא נמצא שם שמים מתחלל על ידך, בתמיה"⁹. שאם אליהו היה נשבע: 'חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי¹⁰ ואתה נשבע שאין אתה זו עד שירדו גשמים "נמצא שם שמים מתחלל על ידך?" דזה או זה בא לידי שבועת שוא". עכ"ל. כלומר על פי

⁴ אין כוונה למשוא פנים כלפי חוני, אלא שזו ההלכה במקרה של ת"ח. הרב בנימין זאב בנדיקט זצ"ל לא אחת ולא שתיים היה מצטט את הרמב"ם בנושא זה: "חכם זקן בחכמה... שסרח אין מנדין אותו בפרהסיא לעולם, אא"כ עשה כירבעם בן נבט וחביריו. אבל כשחטא שאר חטאות מלקין אותו בצנעה... ואומרים לו הַפְּבֵד ושב בביתך. וכן כל תלמיד חכם שנתחייב נידוי אסור לבית דין לקפוץ ולנדותו במהרה אלא בורחין מדבר זה ונשמטין ממנו וחסדי החכמים היו משתבחים שלא נמנו מעולם לנדות תלמיד חכם". (רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ז הלכה א).

⁵ ברמב"ם (הל' תלמוד תורה פרק ז הלכה ד) מתואר דינו של המנודה: "מהו מנהג שינהוג המנודה בעצמו ושנהגין עמו? מנודה אסור לספר ולכבס כאבל כל ימי נידויו. ואין מזמנין עליו. ולא כוללין אותו במנין עשרה לכל דבר שצריך עשרה. ולא יושבין עמו בארבע אמות... ואם מת בנידויו בית דין שולחין ומניחין אבן על ארונו - כלומר שהן רוגמין אותו, לפי שהוא מובדל מן הצבור, ואין צריך לומר שאין מספדין אותו ואין מלוין את מטתו".

⁶ רש"י תענית כ"ג ע"א ד"ה "לנדות".

⁷ ברמב"ם (הל' תלמוד תורה פרק ו הלכה יד) מנויים "על עשרים וארבעה דברים מנדין את האדם בין איש בין אשה ואלו הן: (א) המבזה את החכם ואפילו לאחר מותו; (ב) המבזה שליח בית דין; (ג) הקורא לחבירו עבד; (ד) מי ששלחו לו בית דין וקבעו לו זמן ולא בא; (ה) המזולזל בדבר אחד מדברי סופרים ואין צריך לומר בדברי תורה; (ו) מי שלא קיבל עליו את הדין, מנדין אותו עד שיתן; (ז) מי שיש ברשותו דבר המזיק כגון כלב רע או סולם רעוע, מנדין אותו עד שיסיר היזקו; (ח) המוכר קרקע שלו לגוי, מנדין אותו עד שיקבל עליו כל אונס שיבא מן הגוי לישראל חבירו בעל המצר; (ט) המעיד על ישראל בערכאות של גויים והוציא ממנו בעדותו ממון שלא כדין ישראל, מנדין אותו עד שישלם; (י) טבח כהן שאינו מפריש המתנות ונותן לכהן אחר, מנדין אותו עד שיתן; (יא) המחלל יום טוב שני של גליות אף על פי שהוא מנהג; (יב) העושה מלאכה בערב הפסח אחר חצות; (יג) המזכיר שם שמים לבטלה או לשבועה בדברי הבאי; (יד) המביא את הרבים לידי חלול השם; (טו) המביא את הרבים לידי אכילת קדשים בחוץ; (טז) המחשב שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ; (יז) המכשיל את העור; (יח) המעכב הרבים מלעשות מצוה; (יט) טבח שיצאה טרפה מתחת ידו; (כ) טבח שלא בדק סכיניו לפני חכם; (כא) המקשה עצמו לדעת; (כב) מי שגירש את אשתו ועשה בינו ובינה שותפות או משא ומתן המביאין להן להזקק זה לזה כשיבואו לבית דין, מנדין אותם; (כג) חכם ששמועתו רעה; (כד) המנדה מי שאינו חייב נידוי".

⁸ י"ט ע"א.

⁹ רש"י תענית כ"ג ע"א ד"ה "שאלמלא".

¹⁰ מ"א יז.

דברי רש"י עצם ההעמדה במבחן, את שבועתו של אליהו מול שבועתו הנגדית של חוני מביאה לכך ש"נמצא שם שמים מתחלל", וזהו עוד נימוק בנוסף ל"הטחת דברים", שגם בגללו שם שמים מתחלל על ידך. כבר התוספות בתחילת המסכת מציינים שמפתח גשמים לא נמסר לאליהו "להיות לו לעולם ממונה עליהם"¹¹, כך שקשה על פירושו של רש"י, איך תולה הוא בחוני או באליהו שתי שבועות המכחישות זו את זו שאתה מהן חייבת להיות שבועת שוא, ועוד קשה ממתני מנדים על שבועת שוא?¹² אם כן כיצד רצה שמעון בן שטח לחשוב אפילו על נידויו של חוני? יתר על כן, "המנדה מי שאינו חייב נידוי"¹³ מחויב בעצמו נידוי, כלומר יש כאן סיכון מצדו של שמעון בן שטח לנדות מישהו שלא כדין, לולא הייתה לו סיבה טובה **על פי ההלכה לעשות כן**.

אולם כבר רבנו המאירי העיר (וכן נמצא כלל זה גם ביד מלאכי¹⁴) על טיב פירושו של רש"י לתלמוד: "וראש לכל החיבורים שנתחברו דרך פירוש הם פי רש"י ז"ל, ...כי במילה אחת יכול לפעמים תירוץ של חבילי קושיות. **אלא שלא כיוון בהם לענין פסק הלכה כלל**".¹⁵ כלומר ייתכן שרש"י בחר כאן את פירושו מתוך מסכת ברכות - "הטחת דברים" דווקא, וזאת כדי לתרץ "חבילי קושיות" למרות שהפירוש איננו אליבא דהלכתא. עוד יש לשים לב כי רש"י בתוך פירושו מציין "גרסינן" כלומר הנוסח שבתלמוד שלפנינו אינו זה, שהיה לפני רש"י. ומה שגרס רש"י בפירושו חדר במשך הזמן לתוך נוסח התלמוד שלנו¹⁶. כך שעלינו לחפש אחר נוסח אחר, ואולי ממנו לתלמוד על תגובת שמעון בן שטח שתהא לפחות, "אליבא דהלכתא", ואולי גם לנסות להבין את פשרה.

הגרסא שבתלמוד הירושלמי

הנה בתלמוד הירושלמי מצאנו נוסח השונה מהנוסח שבבבלי, הן לנימוק והן לעבירה המיוחסת לחוני אליבא דשמעון בן שטח: "שאלו נגזרו גזירה כשם שנגזרה בימי אליהו לא נמצאתה מביא את הרבים לידי חילול השם, **שכל המביא את הרבים לידי חילול השם צריך נידוי**".¹⁷ בגרסא זו שבירושלמי, ישנם שלשה שינויים בולטים בין הגרסא המופיעה לפנינו בבבלי:

(א) במקום "שאלו שנים כשני אליהו שמפתחות גשמים בידו של אליהו" הנוסח בירושלמי "שאלו **נגזרו גזירה** כשם שנגזרה בימי אליהו".

¹¹ תוספ' שם ד"ה "שלשה מפתחות".

¹² ראה רשימה בהערה 7, ולגבי סעיף [יג] "שבועת הבאי" ראה רמב"ם הלכות שבועות פ"ג הל"ה, שאינו דומה לעניינינו.

¹³ ראה רשימה בהערה 7 אות כ"ד.

¹⁴ יד מלאכי, כללי רש"י כלל א-ב עפ"י באר שבע - "כלל גדול יש בידינו, כי רש"י ז"ל 'מפרש' הוא ולא 'פוסק'".

¹⁵ ר"מ המאירי, בית הבחירה פתיחה למסכת אבות, תשכ"ד עמ' 54. הרב בנימין זאב בנדיקט זצ"ל הרבה להדגיש נקודה זו, שרבנו מנחם המאירי, ייחוד יש לו בספרו "בית הבחירה" להגדיר דברי חכמים, ראה בספריו של הרב בנימין זאב בנדיקט זצ"ל: "מרכז התורה בפרובנס" עמ' 278 והילך, וכן "אסופת מאמרים" עמ' קצא, ואכמ"ל.

¹⁶ רבנו תם, בספרו "ספר הישר", (בחלק החידושים, - הקדמה, עמ' 9) מציין: "כי גם רבנו שלמה, אם הגיה גירסא, בפירושו הגיה, אבל בספרו לא הגיה, כי אם שותי מימיו הגיהו על פי פירושו אשר לא מלאו לבו לעשות כן בחייו".

¹⁷ ירושלמי, תענית פ"ג ה"י.

(ב) במקום "לא נמצא שם שמים מתחלל על ידך?", מופיע בירושלמי הנוסח: **"לא נמצאתה מביא את הרבים לידי חילול השם"** - היתה לסיבה הארבע עשרה שברשימתו של הרמב"ם¹⁸.

(ג) המנגינה בא נקראים הדברים היא החלטית ולא בתמיה כפי שגרס רש"י.

מהנוסח שבירושלמי ברור כי שמעון בן שטח רצה לנדות את חוני על "עבירה" המופיעה ברשימה. אולם לגבי הסיבה, מדוע בימי אליהו לא היה שמעון בן שטח מנדה את אליהו, למרות שנהג כמו חוני, אין התלמוד הירושלמי בתענית מסביר לנו.

א"כ עלינו לחפש :

(א) על מה יצא קצפו של שמעון בן שטח כנגד חוני (לפי גרסת הירושלמי)?

(ב) מה היה בגזרתו של אליהו, שלא היה נכון לעשות בשנים אלו, ימי חוני ושמעון בן שטח?

(ג) במה התנהגות חוני מביאה את הרבים לידי חילול השם?

על מה גזר אליהו?

נשוב אם כן ונתבונן מה היה בזמנו של אליהו. התלמוד הבבלי, במסכת סנהדרין¹⁹ מספר לנו על אליהו ואחאב הבאים לנחם את חיאל בית האלי לאחר שבנו הצעיר מת עם סיומה של בניית העיר יריחו: "תניא: .. דכתיב: "בנא חיאל בית האלי את יריחה, באבירם בכורו יסדה ובשגוב צעירו הציב דלתייה"²⁰... אחאב שושביניה (=של חיאל) הוה, אתא איהו ואליהו למשאל בשלמא בי טמיה. (באו אחאב ואליהו אל חיאל לניחום אבליים) יתיב (ישב חיאל בית האלי) וקאמר: דילמא כי מילט יהושע הכי לט. (שמא כאשר יהושע קילל כך קילל)? לא יריחו על שם עיר אחרת, ולא עיר אחרת על שם יריחו? אמר ליה אליהו: אין (כן). אמר ליה: השתא לווטא דמשה לא קא מקיימא, (אם כן, קללתו של משה לא מתקיימת) דכתיב "וסרתם ועבדתם אלהים אחרים"²¹ וגו', וכתוב "וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר, והאדמה לא תתן את יבולה"²¹, (והוא גברא (=אחאב) אוקים ליה עבודה זרה על כל תלם ותלם, ולא שביק ליה מיטרא דמיזל מיסגר ליה, (העמיד ע"ז על כל תלם ותלם, והגשם יורד כל כך חזק עד שלא מאפשר לו לאחאב ללכת ולעבוד את אותה ע"ז), לווטתא דיהושע תלמידיה מקיימא (קללתו של יהושע תלמידו מתקיימת על פי דבריך, כאשר קללת רבו משה איננה מתקיימת)? - מיד "ויאמר אליהו התשבי מתשבי גלעד: חי ה' א-הי ישראל... אם יהיה... טל ומטר"²⁰ וגו', בעי רחמי והבו ליה אקלידא דמטרא" (ביקש רחמים ונתנו לו מפתח של גשמים). אליהו מראה להם כי אפילו הוא, תלמיד תלמידו של יהושע, כשהוא גוזר - הקב"ה מקיים. ומכאן קל וחומר שקללתו של יהושע מתקיימת, וקל וחומר בן בנו של קל וחומר שדבריו של משה בתורה, על עצירת גשמים, מתקיימים.

ויש להבין כי הלעג של חיאל הוא כפול. אחאב הנהיג בישראל את עבודת הבעל. אחאב כבר בראשית מלכותו נושא לאישה את איזבל בת **אתבעל** מלך צידונים, את בתו של מלך האימפריה הפיניקית השולטת בכל חופי הים התיכון. הוא מנהיג את עבודת הבעל ודווקא **בעל**. ה"בעל" הוא אל הגשם²² ("שדה בעל" הוא שדה השותה מי גשמים). אחאב, שכל מדיניותו היא דאגה שממלכתו תפרח ותשגשג מבחינה חומרית,

¹⁸ ראה לעי"ל הערה 7 אות י"ד שברשימה.

¹⁹ בבלי, סנהדרין ק"ג ע"א.

²⁰ מ"א טז.

²¹ דברים יא.

²² אנציקלופדיה מקראית ערך "בעל".

שיהיה שפע כלכלי והעלאת רמת חיי אזרחיו, מוכן לחצות את כל הקווים בכל המישורים, לכרות ברית נישואים (נשואי תערובת) עם המעצמה הכלכלית שבמזה"ת, לעשות שלום, אפילו עם האויב מאתמול - בן הדד מלך ארם, נותן לו שטחים וערים אשר לקח אביו - עומרי, מאת אביו של בן הדד, רק תמורת שלום²³, העיקר להקים ברית שלום בין כל עמי האזור. הוא מבטל את מצוות המילה מישראל²⁴, בכדי שלא יהיה הבדל גופני בין ישראל לעמים הסובבים אותם, והכל ליצירת 'מזרח תיכון חדש', לקראת האידיאל הנכסף, רווחה כלכלית ועושר לכל, תוך התמזגות כללית בסובב אותם, כדברי הושע הנביא "אפרים בעמים יתבולל... אכלו זרים כחו, והוא לא ידע, גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע... ויהי אפרים כיונה פותה אין לב, מצרים קָרְאוּ, אשור הֶלְכוּ"²⁵. אולם גורם אחד לא תלוי במדיניות זו, והוא הגשם. הסכמי שלום יכולים להשפיע על בני אדם אבל לא על איתני הטבע. לכן נוקט אחאב בצעד אשר ירתום גם את איתני הטבע לשלום האזורי המיוחל, צעד שיבטיח כי הגשם ירד באופן סדיר ומספיק בכדי לפרנס את כל השפע הכלכלי שבדרך. אחאב מחליט להרחיב את השתלבותו בתרבות הסובבת את ממלכת ישראל, ולפעול גם במישור המטפיזי. הוא ממסד את **עבודת הבעל** בישראל "ויהי הַנְקָל לכתו בחטאות ירובעם בן נבט, ויקח את איזבל בת אתבעל מלך צידוניים, וילך ויעבוד את הבעל וישתחו לו. ויקם מזבח לבעל, **בית הבעל אשר בנה בשמרון**"²⁶, תוך מתן דוגמא אישית, אין לך כל תלם שלא שם בו ע"ז של הבעל, והשתחוה לו. כל איכר ואיכר בשדהו, חייב היה להשתחוות לאל הגשם - לבעל, וזאת עוד לפני שהוא התחיל בכלל לחרוש, לזרוע לקצור וכו'. והנה אחאב קוצר הצלחות, הפריחה הכלכלית עצומה, הגשם יורד ועוד איך יורד, יורד גשם כל כך רב, עד כי אין הוא יכול לבוא לשדהו בבוץ הטובעני בכדי להשתחוות לע"ז שהקים "וההוא גברא אוקים ליה עבודה זרה על כל תלם ותלם, ולא שביק ליה מיטרא דמיזל מיסגר ליה" בא חיאל ומטיח כלפי אליהו, אתה ומשה רבך על מה אתם מדברים?! על קלות?! על קשר בין עבודת ה' לירידת הגשמים?! בין בניית יריחו למותם של בניים?! הוא מתריס לפני אליהו: תראה את אחאב עובר על פסוקים מפורשים בתורה שכל יהודי אומר אותם פעמיים ביום בקריאת שמע, "וסרתם ועבדתם אלהים אחרים... וחרה אף ה' בכם **ועצר את השמים**"²¹ ולא רק שהגשם לא מפסיק אלא בגלל שאנו עובדים לבעל - אל הגשם האמיתי, הגשם רק מתרבה. מול טענה זו שהיא הטחת דברים כלפי שמיא לא יכול אליהו שלא לקום ולומר: "חי ה' א-להי ישראל... אם יהיה... טל ומטר כי אם לפי דברי"¹⁰. ולא עוד אלא שאליהו אינו מחזיר את מפתח הגשמים לקב"ה²⁷, לפני ששוחט בהר הכרמל את ארבע מאות וחמישים נביאי הבעל "אוכלי שולחן איזבל"²⁸ ובכך מחסל את הממסד של עבודת הבעל, ומביא את העם לומר בפה מלא ש"ה' הוא הא-להים" - הקב"ה שם הוי"ה הוא הא-להים - השולט בטבע, ולא הבעל. ברצונו של הקב"ה יורדים הגשמים ולא בגלל הע"ז הנקראת "בעל". לכן טוען שמעון בן שטח כלפי חוני, "שאלו נגזרו גזירה כשם שנגזרה בימי אליהו", אז ניחא, מובן מדוע אליהו נשבע וגוזר על אי ירידת גשמים, שם אליהו מביא את הרבים לידי קידוש השם בפעולתו, אבל אתה חוני מה נזעקת לבקש גשם בעת הזו ובצורה כזו: "נשבע אני בשמך הגדול שאיני זו מכאן עד ש...", בימי אליהו כשיש ויכוח על האמונה בקב"ה לבין האמונה באלילי ע"ז בכלל ובאליל הגשמים בפרט, יש מקום לשבועה **שמכריחה** את הקב"ה לפעול לפי דברי בשר ודם, "כי אם לפי

²³ מ"א כ לד.

²⁴ פרקי דר' אליעזר פרק כח.

²⁵ הושע ז ד-יא.

²⁶ מ"א טז לא-לב.

²⁷ בבלי, סנהדרין קי"ג בהמשך.

²⁸ מ"א יח יט.

דבריי. זוהי "הוראת שעה", בדיוק "כהוראת השעה"²⁹, שנקט בה אליהו בהקריבו קדשים בחוץ בהר הכרמל במלחמתו נגד כהני הבעל³⁰. אי אפשר ללמוד מכך הלכה לדורות, שהרי זו הייתה מלחמת חרמה נגד עבודת ה"בעל". אולם אתה, חוני, במעשיך מביא את הרבים לידי חילול השם. זהו הנימוק של שמעון בן שטח.

כיצד תפילתו של חוני מביאה לידי חילול השם?

אולם כאן יש לשאול במה מעשיו של חוני מביאים את הרבים לידי חילול ה'! לכאורה הם מביאים דווקא לידי קידוש השם. חוני מבקש מהקב"ה למלא אחר בקשותיו מיד, ולא פעם אחת אלא פעם אחר פעם ארבע פעמים ברציפות "כי בראות העם עד כמה גדול כבוד צדיקים, עד שמתחטא לפני המקום ועושה לו רצונו"³¹, ומתוך כך גם הם יתאמצו כפי כוחם ללכת בדרכים הטובות. אלא שהצורה בה חוני מבקש את הגשם בלשון שבועה היא שמקוממת, והיא זו שמביאה את הרבים לידי חילול השם. וכי לא די להסתפק בלשון תפילה, שיש צורך לנקוט בלשון שבועה ו"להכריח" כביכול את הקב"ה לבצע את שבשר ודם גוזר? הרי מכך לומדים הרבים כי גם הקב"ה, חס-ושלום, מוגבל וכפוף ויש מי שמצליח להכניע אותו? כשהנברא שולט בבוראו, זהו הדבר שמביא את הרבים לידי חילול השם. בדורו של אליהו המשימה הייתה להראות קבל עם ועולם את עליונותו של הקב"ה מול הבעל, ושאלת "בורא-נברא" נדחקה הצידה כהוראת שעה, אך כיום, בדורו של חוני, מה מקום יש להתבטאות כזו, בלשון שבועה כלפי שמים, וכי יש לנו ויכוחים תיאולוגיים על אמונה בקב"ה מול עובדי ע"ז בישראל³²!?

אולם לא רק על הלשון אלא גם המטרה. חז"ל מלמדים אותנו כי תפילתם של חכמים אינה נענית בשל גדולתם דווקא אל בשל מעשיהם של ישראל. למשל: "תנו רבנן: מעשה ברבי אליעזר שגזר שלש עשרה תעניות על הצבור ולא ירדו גשמים. אחרונה התחילו הצבור לצאת, אמר להם תקנתם קברים לעצמכם? **געו כל העם בבכיה וירדו גשמים**"³³. ר' אליעזר לא נענה בתפילתו לגשם עד שלא נכנע לב העם עד ש"געו כל העם בבכיה" ורק אז ירדו הגשמים. תפילה ללא חזרה בתשובה מצד העם אין לה ערך. אף לידי התורני של המתפלל אין ערך מכריע בקבלת התפילה, אלא דווקא מסירות הנפש של הציבור בקיום המצוות: "אמר ליה רב פפא לאביי מאי שנא ראשונים דאתרחיש להו ניסא ומאי שנא אנן דלא מתרחיש לן ניסא? (במה אנו שונים מדורות ראשונים שלהם התרחש נס, ולנו לא מתרחש נס?) אי משום תנויי (אם משום הלימוד), בשני דרב יהודה כולי תנויי בנזיקין הוה (בשנות רב יהודה רק שנו סדר נזיקין) ואנן קא מתנינן שיתא סדרי (ואילו אנו שונים את כל ששת הסדרים) ... ואילו רב יהודה כי הוה שליף חד מסאניה, אתי מטרא (ואילו רב יהודה כשרק היה חולץ נעל אחת היה בא הגשם) ואנן קא מצערינן נפשין ומצוח קא צוחינן ולית דמשגח בן (ואילו אנו מצערים את נפשנו כלומר מתענים, וצוחים ואין מי שמשגיח בנו, כלומר תפילותינו אינן נענות). אמר ליה **קמאי הו קא מסרי נפשיהו אקדושת השם** (הקדמונים היו מוסרים את נפשם על קידוש השם) אנן לא מסרינן נפשין אקדושת השם"³⁴ (ואנחנו לא מוסרים נפשנו על קידוש השם). ללא הכנעת לב העם אין התפילה פועלת את פעולתה: "חד זמן צרכון מיעבד תעניתא ולא נחת מיטרא (פעם אחת היו צריכים לעשות תענית ולא ירד מטר). עבד ר' יהושע תעניתא **בדרומא** ונחת מטרא (עשה ר' יהושע

²⁹ בבלי, סנהדרין פט ע"ב.

³⁰ גם שמעון בן שטח פעל בניגוד להלכה "כהוראת שעה" כשתלה שמונים מכשפות ביום אחד (ירושלמי, חגיגה פ"ב סה"ב).

³¹ עין אי"ה ברכות פ"ג אות לא.

³² בתקופת בית שני בטלה ע"ז מישראל.

³³ בבלי, תענית כה ע"ב.

³⁴ בבלי, ברכות דף כ ע"א.

תענית בדרום וירד מטר). והוון ציפוראיי אמרין ר' יהושע בן לוי מחית מיטרא לדרומאיי ורבי חנינה עזר מיא מן ציפוראיי (והיו אנשי ציפורי שבגליל אומרים ר' יהושע בן לוי מוריד מטר לאנשי הדרום ור' חנינה עוצר מים מאנשי ציפורי). צרכון מיעבד זמן תינינות (וצריכים לעשות תענית פעם שניה).. שלח ואייתי לריב"ל א"ל מישגח מרי מיפוק עימן להתענות. נפקון תריהון לתעניתא ולא נחת מיטרא. (היו צריכים לעשות תענית בזמן אחר. שלח ר' חנינה והביא את ריב"ל לציפורי שהיה יחד אתו בתענית. יצאו שניהן לתענית ולא ירד מטר.) עאל ואמר קומיהון לא רבי יהושע בן לוי מחית מיטרא לדרומאיי ולא ר' חנינה עזר מיטרא מן ציפוראיי אלא דרומאיי ליבהון רכיך ושמעין מילה דאורייתא ומתכנעין וציפוראיי ליבהון קשי ושמעין מילה דאורייתא ולא מיתכנעין. (קם ר' חנינה ואמר לפני העם: לא ר' יהושע בן לוי מוריד מטר לדרומיים, ולא ר' חניה עוצר מטר מאנשי ציפורי שבגליל, אלא הדרומיים ליבם רך וכשומעים דברי תורה לבם נכנע לאביהם שבשמים, הם עושים תשובה, ואילו אתם אנשי הצפון לבם קשה ואינו נכנע ולכן המטר לא יורד)³⁵ זה לא תלוי במתפלל אלא בהתנהגות העם. על זה יצא שמעון בן שטח כלפי חוני בהתבטאות קשה זו, אם שלש שנים אין המטר יורד, זה בשל עוונות. ללא חזרה בתשובה של העם, ללא טיפול בבעיה עצמה, מפניה נעצרים השמים, אלא בפתרון קל, על ידי מעקף - בתפילתך/שבועתך, חוני, אתה מלמד את הרבים שאפשר להסתדר גם בלי שינוי הדרך, יש כבר מי שידאג לגשם, אפשר להמשיך לנהוג כרגיל, חוני כבר יציל אותנו בתפילותיו, זה מביא את הרבים לידי חילול השם.

תורת שמעון בן שטח

במבט ראשון נראים פני הדברים כי שמעון בן שטח יוצא בשצף קצף כנגד הצורה והסגנון, בהן חוני פונה לקב"ה. אולם כשנעמיק להתבונן נראה שהדברים עמוקים ויסודיים הרבה יותר. יש כאן הבדלי השקפות בסיסיים, בין שמעון בן שטח מצד אחד לבין חוני מצד שני, בראיית דרך הנהגת העולם, בידי רבש"ע. במסכת שבת³⁶ מסופר על: "שמעון בן שטח... גזר טומאה על כלי מתכות..." שחוזרים "לטומאה ישנה". (כלומר כלי מתכת שלא נטהר כדרך שהתורה מורה לטהרו, אלא בדרכים עקלקלות, חוזר לטומאתו הישנה), דאמר רב יהודה אמר רב: מעשה בשל ציון המלכה שעשתה משתה לבנה, ונטמאו כל כליה ושברתן ונתנתן לצורף וריתכן ועשה מהן כלים חדשים (עקפו את התהליך המקובל). **ואמרו חכמים** יחזרו לטומאתן ישנה. מאי טעמא? משום **גדר מי חטאת** נגעו בה³⁶.

כשנערכת סעודה בבית המלך ועוד לבנו (חתונה או בר מצווה), זה לא דבר של מה בכך. האורחים, מוזמנים מבעוד מועד, סדר היום נקבע תוך תאום עם גורמים שונים, הילד לא מוותר כל כך מהר על סעודה מלכותית לכבודו, הטרחה של צוות הארמון רבה עד למאוד, ואי אפשר לדחות סעודה מלכותית מסיבות דתיות מוזרות של טומאה וטהרה. לכן הראש היהודי של אנשי חצר-המלכה, ממציא פטנטים איך להתגבר על ההלכה המגבילה, הקובעת כי כל כלי מתכתי שנטמא למת, חייב לעבור תהליך היטהרות ארוך (בן שבעה ימים) במושגים של סעודה, הכולל הזאה ביום השלישי וביום השביעי, טבילה במקווה והמתנה עד הערב-שמש, עד שסוף סוף הוא חוזר לטהרתו המקורית. באים ה"מתחכמים" של שלומציון המלכה, ומציעים לה פטנט הֶלְקֵטְכָנִי, 'נשבור את הכלים (מבחינה הלכתית - נעשה נקב מסוים בתחתית הכלי) ואז הכלי השבור יטהר, כיוון שבטל שימושן גם טומאתן בטלה'. אח"כ נתקן את הכלי ע"י צורף אומן והרי לנו כלי טהור, וטכנולוגיה חדשה לטיהור כלים מיידיה, וסעודת המלכה יכולה להתקיים כמתוכנן, זה אופייני לבית מלוכה, שהרי "מלך פורץ לו גדר לעשות לו דרך"³⁷. הוא רגיל שאין מכשולים בדרכו.

³⁵ ירושלמי, תענית דף יד ע"ב - טו ע"א (פרק ג הלכה ד).

³⁶ בבלי, שבת דף טז ע"ב.

³⁷ בבלי, פסחים קי ע"א, ב"ב ק ע"א וכן רמב"ם הלכות מלכים פ"ה הל"ג.

והנה, בא שמעון בן שטח, ומתקומם על **חוסר הסבלנות** הקיים בבית המלכה, וגוזר גזירה על כלי מתכות שיחזרו לטומאתם הישנה וזאת "משום **גדר מי חטאת**" שלא תישכח תורת טומאה וטהרה מישראל. כלומר מעבר לזה שיפסיקו לטהר כלים, כפי שהתורה מצווה (ותישכח תורת הטהרה), אומר שמעון בן שטח יש גם "**גדר מי חטאת**", יישכח גם הרעיון העומד מאחורי תהליך ההיטהרות במי חטאת, הקשור בגורם הזמן. משך הזמן תלוי בחומרת הטומאה ובמטרה שלשמה מיטהרים. אולם בכל מקרה הוא איננו מייד. וודאי שלא מטהרים כלים ע"י "שבירת כלים", אין מתקנים פגם רוחני ע"י שבר החומר, יש אחדות כוללת בעולם, תיקון הרוח צריך לבא על גבי כלים שלמים וכתוספת לשלמות החומר (נכון שאפשר להשיג הישגים מידיים ע"י אמצעים דרסטיים כמו שבירה, אתה שובר ואתה משיג הישגים מידיים, אבל אתה משלם על כך, בכך שאתה לא מתחשב בתוצאות שזה גורם למהלכים שלפני ואחרי). לפעמים התיקון לוקח יום (טבול יום), לפעמים שבוע, ולפעמים כמעט מיד (לאחר טבילה או נטילת ידים), ולפעמים הטהרה עצמה לא מספיקה ויש צורך אף בקורבן. אבל בשום מקרה אין אפשרות להיטהרות **עכשויסטית** - על המקום - מיד. כפי שכותב מרן הרב קוק: "בסדרי החיים של החברה, המאבד ושואף להרס בזעף ע"מ לתקן בחיפזון, יאבד רב טובה... לא טוב הוא לאבד כלים בשביל הטומאה שבהם, על הסמך לבנותם בצורה חדשה, כ"א טהרת מי חטאת היא עושה דרכה **במתנינות** בהזאת שלישי ושביעי, מטהרת את הטמאים מצד ההסכמה להפגע לחפץ העליון הגנוז ונעלם מעין כל צופה... התיקון הבטוח והמלא הוא החזרה לטובה, שהוא בא **בתיקון של מתנינות**, אותו התיקון שיש צור העולמים לשכלל את הבריאה כולה"³⁸. כלומר הרעיון של היטהרות עכשויסטית "טהרה עכשיו" היא נוגדת את מגמת התורה.

התורה רוצה ללמד כי היטהרות זה תהליך שכרוך בזמן, זה עובד בשלבים, אין קפיצות דרך בזמן, לזמן יש חלק חשוב בתהליך ההיטהרות, ואי אפשר לבטל אותו. רעיון זה משתלב יפה גם במגמה הכללית של העולם, הכל הדרגתי אין מיד או עכשיו במנהגו של עולם: "בעשרה מאמרות נברא העולם"³⁹. והמשנה שואלת: "והלא במאמר אחד יכול להבראות?" הקב"ה יכול היה לומר 'יהי עולם' ועוד יותר 'יהי עולם **מושלם**' - אידיאלי, כפי שעלה במחשבה לפניו, אבל הוא לא ברא את העולם בבת אחת אלא בשלבים, כי גם לזמן יש חלק ותפקיד בבריאת העולם, מאמרים מאמרים, שלבים שלבים, לכל אחד זמן (יום) משלו. גם לאחר יצירת האדם, השלבים לא מסתיימים, העולם גם אז עדיין לא מושלם, "עשרה דורות מאדם ועד נח... עשרה דורות מנח ועד אברהם... עד שבא אברהם וקיבל שכר כולם". אברהם הוא תוצאה של הצטברות עשרים דורות - "מאדם ועד אברהם", אולם גם בו לא מסתיים מהלך ההשתלשלות העולמי, זה ממשיך ביציאת מצרים, מתן תורה, כיבוש הארץ, בניית שני בתי מקדש, גלויות, גאולות זמניות וגאולה אחרונה תמידית. כל זה לוקח זמן של אלפי שנים עד שמגיעים לעולם האידיאלי המיוחל. גם הגאולה איננה באה בפעם אחת ומיד אלא "כך היא גאולתן של ישראל בתחילה קימעה קימעה כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת... בתחילה "ומרדכי יושב בשער המלך"⁴⁰ ואחר כך "ויקח המן את הלבוש ואת הסוס"⁴¹ ואחר כך "וישב מרדכי אל שער המלך"⁴² (נסיגה זמנית בגאולה) ואחר כך "ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות"⁴³ ואחר כך "ליהודים היתה אורה ושמחה"^{44,45}. זהו מנהגו של עולם שמצוות התורה מותאמות ומדריכות אליו, זוהי ההרמוניה הכוללת שבעולם, שמתבטאת אף בדיני הטהרה.

³⁸ עין אי"ה שבת דף טז אות עה.

³⁹ משנה אבות פ"ה מ"א ואילך.

⁴⁰ אסתר ב כא.

⁴¹ שם ו יא.

⁴² שם שם יב.

⁴³ שם ח טו.

פסול הוא למצוא פתרונות הבאים להשכיח ולעקוף זאת. לכן כאשר ראה שמעון בן שטח וחכמי הסנהדרין, את הפתרון ההלְקָטְנִי של שבירת הכלים, ולמה שהוא עשוי להוביל, מיד גזרו על הכלים שחוזרים לטומאתם הישנה "משום גדר מי חטאת". "להשריש יפה יפה כמה אנו חייבים להיזהר שיהיי דרך תיקון כל דבר העומד, ובהחזרה לטובה ולטהרה כל רע וכל טומאה מצד הכח הצפון והנעלם בעמקי גנזיה של תורה בדרך שלוי ואמת"³⁸.

שמעון בן שטח מוחה נגד ה"עכשיוזים"

ומאחר ורעיון זה אינו מצטמצם רק כלפי הטומאה ודרכי הטהרה, אלא זו מגמתה של התורה כולה ושל העולם כולו, לא ייתכן לפי שמעון בן שטח, שחוני יפר זאת ויבקש "גשם עכשיו", שיזעזע את כל העולמות - העולם הזה, העולם הבא, שמים וארץ, הכל כדי שיהיה "גשם עכשיו". אין "עכשיו", בעולם שלנו, לכל דבר יש את הקצב שלו, "עכשיו" זו בקשה ילדותית לטענתו של שמעון בן שטח, לכן בראותו את חוני מבקש "גשם עכשיו" וחוזר על בקשותיו ארבע פעמים כשהוא נמצא בתוך ה"עוגה" הוא מתרעם על חוני ואומר לו חוני, התנהגות זו, מביאה את הרבים לידי חילול השם: "אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך, **כבן שמתחטא על אביו** ועושה לו רצונו. ואומר לו: אבא הולכיני לרחצני בחמין, שטפני בצונן, תן לי אגוזים, שקדים, אפרסקים, ורמונים - ונותן לו. ועליך הכתוב אומר "ישמח אביך ואמך ותגל יולדתיך"^{46,47}. על פניו זה נראה כשבח לחוני, אולם יש כאן ביקורת עליו. ילד קטן כשרוצה משהו מהוריו, יתחטא (יתחנחן, יתפנק בלשונו) או ינדנד להם עד שיקבל את מבוקשו. אין אצלו "אחר כך", הוא רוצה הכל "עכשיו". ילד קטן מטבעו הוא "עכשיויסט", ממד הזמן אצלו שואף לאפס, אין בו את תכונת ההתאזרות בסבלנות, מה שמאפיין אדם בוגר. וזה שהקב"ה נענה לחוני, זו איננה הוכחה, שהרי הוא מתחטא לפניו כבן לפני אביו, כמו שאבא בסוף נכנע לנדנודים של בנו, כך הקב"ה נענה לחוני. וחוני יודע זאת, כי הרי כך פנה בתחילה לפני הקב"ה: "רבונו של עולם! בניך שמו פניהם עלי **שאני כבן בית לפניך**"¹, כלומר מראש הוא ידע שיהנדנודים' שלו יעזרו, וכי איזה אבא לא נענה בסוף לבנו?

אנו רואים פה, טענה קשה של שמעון בן שטח כלפי חוני, לא כך מבקשים מהקב"ה, אין זה סדר העולם, שבקשותנו תהיינה עכשיוסטיות. מגמת התורה היא לחנך אותנו לאורך רוח, לסבלנות וזהו "גדר מי חטאת". הנוסח המקובל בתפילה הוא "יהי רצון מלפניך" אם יהיה רצון הרי טוב, ואם לאו - אנו מבטלין רצוננו מפני רצונו⁴⁸, אבל הנוסח של חוני "נשבע אני בשמך הגדול" שתעשה כך וכך, ומיד ועכשיו ולמרות רצונך "מביאה את הרבים לידי חילול השם". הרבים הרואים איך כל עולמו של הקב"ה מתנהל בקצב שלו, החל מבריאת העולם ולאורך כל מהלך ההיסטוריה ועד הגאולה האחרונה. ולפתע קם חכם ומראה להם שאפשר גם בדרך אחרת, אפשר לטפל בבעיות הדור הזה בצורה מנותקת תוך התעלמות ובלי לראות את המהלך המקיף את כל הדורות, אפשר להשיג הישגים מידיים אולם על חשבון נזק לטווח ארוך גדול מאד. וכן אפשר להכתיב לקב"ה שינהל את העולם בקצב מזורז יותר, בקצב ה"עכשיו". דבר זה מביא את הרבים לידי חילול השם. זאת טענת שמעון בן שטח.

⁴⁴ שם שם טז - יש לציין כי התהליך כולו נמשך חמש שנים.

⁴⁵ ירושלמי, ברכות פ"א הל"א.

⁴⁶ משלי כ"ג.

⁴⁷ בבלי, תענית כ"ג ע"א בהמשך.

⁴⁸ אבות פ"ב מ"ד.

דעת בני לשכת הגזית

לעומת טענות שמעון בן שטח אנו מוצאים תגובה של **בני לשכת הגזית**⁴⁹: "תנו רבנן: מה שלחו בני לשכת הגזית לחוני המעגל?: "ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור"⁵⁰. "ותגזר אומר" - **אתה גזרת מלמטה, והקדוש ברוך הוא מקיים מאמרך מלמעלה**. "ועל דרכיך נגה אור" - **דור שהיה אפל הארת בתפילתך**. "כי השפילו ותאמר גוה" - **דור שהיה שפל הגבהתו בתפילתך**, "ושח עינים יושיע" - **דור ששח בעונו הושעתו בתפילתך**, "יימלט אי נקי" - **דור שלא היה נקי מלדתו בתפילתך**, "ונמלט בבור כפיך" - **מלדתו במעשה ידיך הברורין**⁴⁷. עמדה הפוכה לחלוטין לעמדתו של שמעון בן שטח, הוא גינה והם משבחים, הוא טען לחילול השם והם על קידוש שם שמים: "אתה גזרת מלמטה, והקדוש ברוך הוא מקיים מאמרך מלמעלה" על הרמת כבודו של הדור "**דור שהיה שפל הגבהתו בתפילתך**", "במעשה ידיך הברורין". על פניו, זאת נראית מחלוקת בין שמעון בן שטח לבין "בני לשכת הגזית" חבריו לסנהדרין, שבה הם חולקים עליו ומסכימים לדעתו של חוני.

אולם מפליא הדבר שבגזירה של שמעון בן שטח על "טומאת כלי מתכת", התלמוד במסכת שבת אומר "ואמרו **חכמים** יחזרו לטומאתן ישנה", כלומר חברי הסנהדרין מסכימים עם שמעון בן שטח לעיקרון של "גדר מי חטאת", וכל המשתמע ממנו, כלפי הנהגת העולם. ואילו פה במעשה חוני, הם חולקים עליו ומשבחים את חוני. לכאורה החלטת הסנהדרין לא עקבית, פעם כך ופעם כך. אולם יש לשים לב **ולדייק**⁵¹ בדברי חז"ל. במסכת שבת הם נקראים "**חכמים**" וכאן בתענית נקראים "**בני לשכת הגזית**". וכי איננו יודעים כי סנהדרין גדולה יושבת בלשכת הגזית? וכי למקום ישיבתם אנו נדרשים, או לאישיותם והשכלתם - "**חכמים**"?

אין לנו אלא לברר מדוע חרג התלמוד ממנהגו וכינה אותם כך, ולא בשם הרגיל "חכמים" או "סנהדרין"⁵².

מי הם בני לשכת הגזית?

והנה בתלמוד במסכת סנהדרין⁵³ מצאנו תאור לאותם "בני לשכת הגזית" שבימיו של שמעון בן שטח: "מעשה שהיה: דעבדיה דינאי המלך⁵⁴ קטל נפשא (שעבדו של ינאי המלך הרג אדם). אמר להו שמעון בן שטח **לחכמים**: תנו עיניכם בו ונדונו. שלחו ליה: עבדך קטל נפשא (עבדך הרג אדם). שדריה להו (שלח את עבדו לבית הדין וזהו בית דין של שבעים ואחת שבו נידונים כל הדינים הקשורים במלך אפילו דיני רכוש). שלחו ליה: תא אנת נמי להכא (בוא גם אתה לבית הדין), "והועד בבעליו"⁵⁵ אמרה תורה - יבוא בעל השור ויעמוד על שורו. אתא ויתיב (בא וישב למרות שמצד הדין בעל הדין חייב לעמוד בפני בית הדין גם אם הוא מלך). א"ל שמעון בן שטח: ינאי המלך עמוד על רגליך ויעידו בך, ולא לפנינו אתה עומד אלא לפני מי שאמר והיה העולם אתה עומד, שנאמר: "ועמדו שני האנשים אשר להם הריב"⁵⁶ וגו'⁵⁷. אמר לו (ינאי המלך

49 רש"י שם מפרש: "לשכת הגזית - סנהדרין".

50 איוב כ"ב.

51 כפי שלימדנו הרב בנימין זאב בנדיקט זצ"ל.

52 הביטוי "**בני לשכת הגזית**" הוא יחידאי בספרות חז"ל ועד כמה שבדקתי הוא מופיע רק בסוגיא כאן ובילקוט שמעוני על איוב (פרק כב רמז תתק"ח). בהקשר הזה.

53 בבלי, סנהדרין יט סע"א - יט רע"ב.

54 המהרש"א שם בח"א מעיר "שזה העבד הרוצח, היה הורדוס, והמלך היה חפץ להצילו".

55 שמות כ"א.

56 דברים י"ט.

לשמעון בן שטח): לא כשתאמר אתה אלא כמה שיאמרו חבריך. נפנה לימינו כבשו פניהם בקרקע. נפנה לשמאלו וכבשו פניהם בקרקע. אמר להם שמעון בן שטח: בעלי מחשבות אתם, יבוא בעל המחשבות ויפרע מכם. מיד בא גבריאלי וחבטן בקרקע ומתו⁵⁸. אלה לא חכמים, אלו "בעלי מחשבות" - "בני לשכת הגזית" רק ממלאים את המושבים שבלשכה - הם היו מ"חכמי הצדוקין"⁵⁹ אבל לא חכמים-רבניים. כך רומזים לנו עורכי התלמוד, שאמנם ישנה מסורת, שהיו מי ששבחו את חוני, אבל הם היו רק "בני לשכת הגזית" אשר הם אינם מרבותינו, "חכמי לשכת הגזית". בגזירת "טומאה ישנה בכלי מתכות" ישבו בלשכת הגזית שמעון בן שטח ורבותינו ה"חכמים", אולם היה זה מאוחר יותר בימי שלומציון המלכה לאחר מות ינאי - לאחר ששמעון בן שטח הצליח בדרכו, ובשיטתו, לאט לאט, לנקות⁵⁹ את הסנהדרין מה"צדוקים", ולהושיב במקומם תלמידי חכמים, "ונסתלקה סנהדרין של צדוקים, וישבה סנהדרין של ישראל"^{60,59}.

כמו מי נפסקה ההלכה?

אם כן יש לנו בעצם רק שתי דעות של חכמים בענייניו של חוני המעגל, דעת שמעון בן שטח ודעתו של חוני. על פי מי ה"הלכה"? לכאורה זה נראה משונה שפוסקים הלכה באגדתא, אולם גם בהשקפה יש לומר "הלכה" כמי? (אין פלורליזם השקפתי בתורה⁶¹). לכאורה נראית ה"הלכה" כשמעון בן שטח, שהרי הוא והחכמים שפסקו יחד איתו על "טומאת כלי מתכות" הם הרבים וחוני היחיד. אולם הרעיון הגלום בפסק זה "משום גדר מי חטאת נגעו בה" שברקע עומד המאבק נגד ה"עכשיוזים" לא נאמר בפרוש, אלא "מכללא שמיע לך ולא בפירוש שמיע לך"⁶² ו"אין למדים מן הכללות"⁶³, על כן יש לחפש, התייחסות יותר מפורשת של התלמוד, "תלמוד ערוך בפירוש"⁶⁴, תלמוד שיחווה דעתו בפירוש וישירות על ויכוח זה.

⁵⁷ יש להעיר כי שמעון בן שטח מנמק כל פנייה אל ינאי בפסוק מהתורה. ינאי כידוע היה צדוקי, ומן הלוחמים הקנאים כנגד הפרושים, שאינו מקבל את התושב"ע, ואת מסורת קבלת החכמים, ולכן שמעון בן שטח מנמק כל צעד רק על סמך מה שמפורש בתורה שבכתב.

⁵⁸ התלמוד הבבלי ב"ב ג ע"ב, מספר לנו כיצד "בא גבריאלי וחבטן בקרקע": "הורדוס עבדא דבית חשמונאי הוה... קם קטלינהו לכולהו מרותיה... אמר: מאן דריש "מקרב אחיך תשים עליך מלך" - רבנן. קם קטלינהו לכולהו רבנן. אותו עבד של ינאי שלא נהרג ע"י אותם "בעלי המחשבות" קם לאחר זמן והרגם. מכאן לימדנו הרב בנימין זאב בנדיקט זצ"ל, גם, שה"מיד" של רבש"ע אינו מיד ממש אלא לעיתים הוא לאחר זמן ובקצב של הקב"ה, "כי אלף שנים בעניך כיום אתמול כי יעבר".

⁵⁹ מגילת תענית פרק י'.
⁶⁰ ובכלל כל דרשת "יושבי לשכת הגזית" לפוסקים מאיוב היא ההפך הגמור מפשט הכתוב. פוסקים אלו הם סיום נאומו האחרון של אליפו התימני לאיוב, בו הוא מבטיח לו כי אם יחזור בתשובה "אם תשוב עד שדי תבנה - תרחיק עולה מאהליך" אזי הקב"ה ישמע לו וימלא מבוקשו, "תעתיר אליו וישמעך... ותגזר-אומר ויקם לך..." ולא כפי שדרשו זאת "יושבי לשכת הגזית", וזו שוב אירוניה של חז"ל כלפי הצדוקים אשר כל כך נאמנים כביכול לפשוטו של מקרא, אבל כל עוד זה משרת אותם, (כדברי הרמב"ם בפירושו לאבות פ"א מ"ג "לפי שאם הפרוש מסור כבר לרצונו (=של הצדוקי), הרי הוא מקל במה שירצה ומחמיר במה שירצה בהתאם למטרותיו, כיוון שאינו מאמין בעיקר בכללותו, אלא חפשו דבר שיתקבל בלב מקצת בני אדם..."). למצוא חן בעיני ההמון.

⁶¹ הרב בנימין זאב בנדיקט זצ"ל הדגיש זאת, שהיהדות איננה דת התנהגותית בלבד, ראה רמב"ם ספר המצוות, השרש התשיעי: "דע! שכל צוויי התורה ואזהרותיה הנה הם בארבעה דברים: בדעות (=בהשקפות) ובפעולות (=במעשים) ובמידות ובדיבור". וזה שהוא צונו להאמין... כן צונו בפעולה מן הפעולות". והוא מוסיף ואומר שם במצות לא תעשה מ"ז: "הוזהרנו מלהיות חפשיים במחשבותינו עד שנסבור השקפות שהן נגד ההשקפות שהובאו בתורה, אלא נגביל את מחשבתנו ונעשה לה גבול" וכן במורה נבוכים, ח"ג, פל"א: "כל מצוה מאלו השש מאות ושלוש עשרה מצות, היא או למתן השקפה נכונה או לסילוק השקפה רעה, או למתן חוק צדק או לסילוק עול, או להדריך במדה נעלה או להזהיר ממדה רעה, הכל תלוי בשלשה דברים, בהשקפות במידות ובמעשים".

⁶² ע"פ בבלי, שבת ל"ט סע"ב.

והנה המשך הסוגיא "אזלא כוותיה" דשמעון בן שטח. התלמוד מציג צעד אחר צעד, כיצד חוני מגיע להכרה באי הלגיטימיות של ה"עכשיוזם"⁴⁷: אמר רבי יוחנן: כל ימיו של אותו צדיק (=חוני) היה מצטער על מקרא זה "שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים"⁶⁵. אמר: מי איכא דנייב שבעין שנין בחלמא? חוני העכשיוסט אינו יכול להבין איך אפשר היה לחלום **שבעים שנה** על שיבת ציון, הוא במקומם היה כבר מזמן פועל בכח תפילתו לשיבת ציון מיידית, (בעקבות כך אולי היתה קמה גם תנועה בשם "שיבת ציון עכשיו" המחלקת מדבקות "אנו רוצים שיבת ציון עכשיו", בעברית ובלע"ז, ואם כבר "עכשיו" אז למה לא גם תנועה בשם "שלום עכשיו"? ואולי גם ארגון מסע פרסום בחוצות ל"משיח עכשיו"? היה מוקם "בית דין" של עשרות רבנים "לפסוק" לקב"ה גם מי הוא אותו משיח, שרוצים שיופיע "עכשיו". חוני כלל לא מבין איך אפשר רק לחלום ולא לעשות דבר. התלמוד ממשיך לספר: "יומא חד הוה אזל באורחא, חזייה לההוא גברא דהוה נטע חרובא (יום אחד הלך בדרך, וראה אדם שהיה נוטע עץ חרוב), אמר ליה: האי, עד כמה שנין טעין? (שאל חוני את אותו אדם, זה העץ, בכמה שנים טוען פרות?) אמר ליה: עד שבעין שנין. - אמר ליה: פשיטא לך דחייית שבעין שנין? פשוט לך שתחיה שבעים שנה, ותזכה לאכול מפרותיו, לשם מה אתה עמל? חוני לא יכול להבין איך אדם עושה דבר שאין לו תוצאות מיידיות, והוא שואל 'האתה בטוח שתזכה ליהנות מהפרות?' - "אמר ליה: האי (גברא) עלמא בחרובא אשכחתי, כי היכי דשתלי לי אבהתי - שתלי נמי לבראי". עונה לו אותו אדם, כשם שאני מצאתי בעולם חרובים שנטעו אבותיי כך אני דואג לבני, שגם להם יהיו חרובים, אני לא פועל למען ה"עכשיו", וכשם שאני נהנה ממעשה אבותיי שלא היו "עכשיוסטים" כך אני רואה את עצמי כחוליה בשרשרת ארוכה של ההיסטוריה העולמית, אני קוצר מה שקודמי זרעו וחורש בשביל הדורות הבאים.

התלמוד מספר כי חוני נעלם לשבעים שנה, וכשהוא חוזר הוא רואה כי העולם מתנהל הלאה ומסותר גם בלעדיו, עד כדי כך שהוא כלל לא נזקק לו יותר: "אזל לביתיה (לאחר ששבעים שנה נעלם מהם), אמר להו: בריה דחוני המעגל מי קיים? - אמרו ליה: בריה ליתא, בר בריה איתא (שאל האם בנו של חוני חי, אמרו לו לא, אבל נכדו ישנו). אמר להו אנא חוני המעגל. לא הימנוהו (לא האמינו לו). אזל לבית המדרש, שמעינהו לרבנן דקאמרי: נהירן שמעתתין כבשני חוני המעגל", הוא הולך לבית המדרש, בו היה דמות מפתח, ושומע כי חכמים מתגעגעים לימיו של חוני, "דכי הוי עייל לבית מדרשא, כל קושיא דהוה להו לרבנן הוה מפרק להו", והוא מנסה לחזור ולפעול כפי שהיה בעבר, תרצן הקושיות של בית המדרש. "אמר להו: אנא ניהו (ואמר לחכמים דעו לכם אני הוא חוני), לא הימנוהו (והם לא מאמינים לו), ולא עבדי ליה יקרא כדמבעי ליה" הם לא מתרשמים מכך ולא נוהגים בו בכבוד שהיו נוהגים בו בעבר, הם כבר למדו להסתדר בלעדיו - גם הדור יכול בלעדיו, התלמוד בהמשך מספר כי נכדיו של חוני, אבא חלקיה בן בנו וחנן "הנחבא" בן בתו, היו מבקשים רחמים כשהעולם היה צריך לגשמים כמו סבס חוני בזמנו, וחוני מוצא עצמו בדור לא לו כמיותר, "חלש דעתיה, בעי רחמי ומית" (חלשה דעתו, וביקש להסתלק מן העולם). וכך הראו לו מן השמים, לאט לאט, תוך התנסות עצמית, מהו דרכו של עולם, מה קצב התקדמות הדברים, אם פעם היו מתרשמים מתירוציו היום זה לא עושה בכלל רושם, פעם היה ראש המשפחה, היום הנכדים אפילו לא מתרגשים שבא להם איזה סבא חוני, ישנם אחרים המתפללים לגשם, וחוני מגלה שבעצם גם הוא היה רק חוליה בשרשרת, ובאו חוליות אחריו, שנבנו על דורו אבל הם ממשיכים הלאה, ומסתדרים ב"ה גם בלעדיו, עד שהוא בעצמו מבקש להסתלק מן העולם. חוני לא מבקש כלום, אין "חדש ימיו כקדם

⁶³ מאמר ר' יוחנן - בבלי, קדושין ל"ד ע"א.

⁶⁴ כביטוי של הרמב"ם, בקובץ תשובות הרמב"ם ואגרותיו (לפסיא) ח"א סימן ק"מ. שהרב בנימין זאב בנדיקט זצ"ל מצטטו בעשרות ממאמריו ושעוריו, והוא היה להרב בנימין זאב בנדיקט זצ"ל ל"מורה הדרך" לחיפוש אחר מקורותיו של הרמב"ם.

⁶⁵ תהילים קב"ו.

עכשיו אין בעצם שום תגובה מצדו, פרט לקבלת הדין ובקשת רחמים, רבש"ע תוציא אותי מהעולם (מתי שתרצה) אני כבר לא שייך אליו, והתלמוד מסיים בפתגם הרווח בין האנשים: "אמר רבא: היינו דאמרי אינשי: או חברותא או מיתותא".

חיי שעה וחיי עולם

מהי המורשת שנשארה לנו מחוני ומשמעון בן שטח? **הרמב"ם** בפתיחה לפרוש המשניות מונה את כל החכמים הנזכרים במשנה. לאחר מכן הוא ממיין אותם לשתי קבוצות - לשתי קטגוריות⁶⁶, האחת - חכמים שיש מהם דבר **הלכה**, והשניה - חכמים "שנזכרו במשנה בגלל מעשה שאירע בזמן אחד מהם, או מוסר שלימד או דרשה שדרש... **לא מפני שנתייחס להם משהו מזיני התורה באסור או התר**... והם: ...חוני המעגל..."⁶⁷, שמעון בן שטח לא מופיע ברשימה זו הוא מופיעה ברשימת החכמים שיש מהם **"דינים**, ודברי **העיון והתקנות והגזירות**"⁶⁷. פועלו של חוני נחרט לדורות כפעולת **אדמו"ר** וצדיק בעל מופתים העוסק **בחיי שעה** - בתפילות⁶⁸, שבתפילותיו היה מרצה את רבש"ע ומוריד גשמים, שהיו טובים לשעתן. חוני שפעל במישור ה"עכשיו" נשארו דבריו נכסי ההיסטוריה. וכדברי מרן הרב קו"ק בעין אי"ה: "חוני המעגל, שעם היותו גדול בתורה, היתה פעולתו הכללית יותר בתפילה, ועינו ולבו הי' לתקן מעשיהם של ישראל **בהוה**"³¹, וכשחלפה השעה חלף גם תפקידו בעולם, ואילו פועלו של שמעון בן שטח נחרט לדורות, **כרב איש ההלכה** - **העוסק בחיי עולם**,⁶⁸ כמתקן תקנות בישראל⁶⁹ הַתְּקָפוֹת לעולם כתורת חיים, ועד היום תורתו היא חוליה בשרשרת העברת השמועות, של התורה שבע"פ, החוליה שלאחר יהושע בן פרחיה וניתאי הארכלי והחוליה שלפני שמעיה ואבטליון רבותיהם של הלל ושמאי⁷⁰, וכדברי מרן הרב קוק שם: "שמעון בן שטח דאג לטובת דורות **העתידיים** להיות"³¹ ולכן חש להיזק העלול לצמוח מהדגשת ההווה אפילו אם זה נעשה ע"י פאר הדור וצדיקו של עולם שבדורו, כי הנזק הזה, גדול יותר מהתיקון שהוא גורם לדור בהווה (בעכשיוזם) - ומביא את הרבים, ולו בעקיפין, לידי חילול שם שמים ברבים.

⁶⁶ הרב בנימין זאב בנדיקט זצ"ל היה לא פעם היה מדגיש שיש ללמוד הקדמות של ספרי רבותינו. הוא אף לימדנו כיצד ניתן ללמוד מהקדמות הרמב"ם לספריו לא רק מידע יבש, אורחות חיים ומקורות להלכה אלא אף הלכה עצמה.

⁶⁷ רמב"ם הקדמה לפרוש המשניות, י-ם תשכ"ג, עמ' כו ט"ב - עמ' כז ט"א.

⁶⁸ בבלי, שבת י' ע"א.

⁶⁹ בין תקנותיו: שעבוד נכסי הבעל לכתובת האשה, שיהיו תינוקות הולכים לבי"ס וטומאת כלי מתכות.

⁷⁰ אבות פ"א ורמב"ם הקדמה ל"משנה תורה".